

madiği kanaatindedir. Usulcüler, illetin ic-tihad yoluyla belirlenmesi için başvurula-bilecek münasebet (ihâle, maslahat, istidlâl, riâyetü'l-makâsîd), te'sîr, sebr ve taksim, devran, tard gibi metotlar üzerinde geniş biçimde durmuşlardır. Bunlar arasında hükümle hükme illet olabilecek vasıf ara-sındaki uygunluğun araştırılması anla-mına gelen "münâsebe" metodu ağırlıklı bir yere sahiptir (bk. MASLAHAT). Usul âlimlerince kabul edilmesi bakımından diğer iki icthad usulüne göre daha alt mertebede bulunan tahrîcî'l-menât Zâ-hirîler, Şiîler ve Bağdat Mu'tezile ekolü-nün bir kısmı tarafından geçerli bir yön-tem olarak görülmez.

Menât kavramı ve bu kavramın üçlü tasnifi daha çok Şâfiî usulcülerince geliştiri-lmiş olup bilhassa klasik dönem Ha-nefi usul eserlerinde bu üçlü sınıflamaya rastlanmaz. Ancak İbnü'l-Hümâm, Hanefî ve Şâfiî metotlarını birleştirmek amacıyla kaleme aldığı *et-Taḥrîr* adlı kitabında Hanefîler'in bu tasnifteki gibi bir terminolojisi geliştirmemiş olsalar da bunların hepsinin mânalariyla amel ettiklerini be-lirtir. Onun eserini şerheden öğrencisi İbn Emîru Hâc ise Hanefîler'in ihâle (münasebet) yoluyla tahrîcî'l-menât icthadını be-nimsemediklerine dikkat çekerek "bun-ların hepsi" demesine karşı çıkar ve "ço-ğunlukla" denmesinin daha uygun düşe-ceğini ifade eder (*et-Taḥrîr ve't-taḥbîr*, III, 193). İletî ve dolayısıyla kıyas işlemini di-siplin altına almaya yönelik gayretlerin bir parçası olarak usul literatüründe yer alan menât kavramı etrafındaki açıklama ve tartışmaları illet kavramına ilişkin tesbitler ışığında değerlendirmek uygun olur (bk. İLLET).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-ʿArab, "nvt" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1415; Buhârî, "Şavm", 30, "Edeb", 68; Müs-lim, "Şiyâm", 81; Cessâs, *el-Fuṣûl fi'l-uṣûl* (nşr. Uceyl Câsim en-Neşemî), Küveyt 1414/1994, IV, 9; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Uṣûl* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, II, 163; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, II, 230-234, 284-308, 323-324; a.mlf., *Şifâ'ü'l-galil* (nşr. Hamed el-Kübeysî), Bağdad 1390/1971, s. 23, 397-435; Fahreddin er-Râzî, *el-Maḥşûl*, Beyrut 1408/1988, II, 311-359; Sey-feddin el-Âmidî, *el-İḥkâm fi uṣûli'l-aḥkâm*, Ka-hire 1387/1968, III, 264-265, 279-280; İbnü'l-Hâcib, *Muhtaşarü'l-Müntehâ*, Beyrut 1403/1983, II, 233-244; Beyzâvî, *Minhâcü'l-vüṣûl* (Sübkî, *el-İbhâc fi şerḥi'l-Minhâc* içinde, nşr. Şa'bân M. İsmâil), Kahire 1402/1982, III, 87; Sadrüşşerîa, *et-Tauzîḥ şerḥu't-Tenkih* (Teftâzâ-nî, *et-Telvîḥ* içinde, nşr. M. Adnân Dervîş), Beyrut 1419/1998, II, 174; Şâtıbî, *el-Muvâfâkât*, IV, 89-105; Zerkeşî, *el-Baḥrû'l-muḥîṭ* (nşr. Abdüs-settâr Abdülkerîm Ebû Guddê), Küveyt 1413/1992, V, 255-259; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-*

Dirâye fi tahrîci eḥâdişî'l-Hidâye, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 279-280; İbnü'l-Hümâm, *et-Taḥrîr* (İbn Emîru Hâc, *et-Taḥrîr ve't-taḥbîr* içinde), Beyrut 1403/1983, III, 192-193; İbn Emîru Hâc, *et-Taḥrîr ve't-taḥbîr*, Beyrut 1403/1983, III, 192-193, 238; Şevkânî, *İrşâdü'l-fuḥûl*, Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 210-222, 238; Abdül-kâdir Bedrân, *el-Medḥal ilâ mezhebi'l-İmâm Aḥmed b. Ḥanbel*, Dimaşk 1919, s. 142-144; M. Mustafa Şelebî, *Uṣûlü'l-fıkhî'l-İslâmî*, Beyrut 1406/1986, s. 248-251; Abdülhakim Abdurrahman Es'ad es-Sa'dî, *Mebâhişü'l-ille fi'l-kı-yâs 'inde'l-uṣûliyyin*, Beyrut 1406/1986, s. 507-520; Zekiyüddin Şa'bân, *İslâm Hukuk İl-minin Esasları* (trc. İbrahim Kâfi Dönmez), An-kara 1990, s. 147-148; İdrîs Hammâdî, *el-Ḥiṭâ-bü's-şer'î ve turuḫu istiḫmârih*, Beyrut 1994, s. 385-404; Refik el-Acem, *Mevsû'atü muṣṭalaḫâti uṣûli'l-fıkh 'inde'l-müslimîn*, Beyrut 1998, II, 1565-1568; H. Yunus Apaydın, "Kıyas", *DİA*, XXV, 530.

FERHAT KOCA

MENÂT

(المناة)

İslâm öncesi Arap toplumundaki putlardan biri.

İslâm'dan önce Arap putperestliğinde üstün varlıkla (Allah) insanlar arasındaki aracı tanrılardan biri de Kur'an'ın bildir-diğine göre (en-Necm 53/19-20), putpe-rest Araplar tarafından Allah'ın kızları olarak kabul edilen Lât ve Uzzâ ile birlikte Menât adlı puttur. Menât, Sâmî panteo-nunun en eski ilâhlarından biridir. Onun adına, Babilonya verimli ilâhesi İştâr'ın isimlerinden biri olan Menutum şekliyle Sargon öncesi dönemde de rastlanmak-tadır (Bottero, s. 30). Kur'an'da Menât kelimesi elif harfiyle olduğu gibi vav harfiyle "منوة" olarak da yazılmaktadır ki Lih-yânî dilinde *manat* ve Nabaî dilinde *manawatu* şeklindedir (Wellhausen, s. 28; Lidzbarski, I-II, 313; Winnett, XXX [1940], s. 119). Milâttan önce V ve IV. yüzyıllara ait Lihyânî metinlerinde Allah ve üç ilâhe inancına tesadüf edildiği gibi Semûdî ve Nabaî belgelerinde de Menât adı geç-mektedir (Winnett, XXX [1940], s. 116). Kitâb-ı Mukaddes'te "mnv" kökündeki v, i harfine dönüşmekte ve kelime Meni şek-lini almaktadır (İşaya, 65/11). Sallier papi-rüsünde Meni, Mısır dininde ilâh Ptaḫ'ın evindeki dokuzlu ilâh grubunda yer alan bir Sâmî ilâh diye takdim edilmektedir (Pritchard, s. 250). Meni, Bâbil esareti sonrasında bazı yahudilerin taptığı kader kısmet putunun adıdır ve Menât'ın kar-şılığı olarak kabul edilmektedir (*IDB*, III, 350).

Gerek Menât gerekse Meni isminin menşei olan ve bütün Sâmî dillerde bu-

lunan "mnv" (mny) kökü "saymak" yani "hayatın günlerini saymak", dolayısıyla "ölüm" (meniyeye) ve "paylaşmak" (herkese hissesini vermek, dolayısıyla kader, tâlih) an-lamlarına gelmektedir (Bezold, s. 176; Gesenius – Buhl, s. 43 vd.; *IDB*, III, 350). Müslüman dilciler de Menât kelimesinin "kader" veya "ölüm" mânasındaki "mnv" (mny) kökünden gelmiş olabileceğini be-lirtmektedir (*Lisânü'l-ʿArab*, "mny" md.; *Tâcü'l-ʿarûs*, "mny" md.). Kelimenin "kes-mek" anlamına geldiği, taştan özel bir şe-kilde kesildiği için Menât'a bu adın veril-diği de nakledilmektedir (Mustafavî, XI, 188). Yâkût ise Menât'ın "kader, ölüm" veya "imtihan" mânasındaki menâdan gelmiş olabileceğini belirtmektedir (*Mu'cemü'l-büldân*, V, 205). Menât kelimesi, muadili olan Grek-Roma kader ilâhlarının isimleriyle (Tukhai ve Fortuna) aynı an-lamdadır. Bu kullanım Semûd ve Nabaî dillerinde de vardır (van Branden, s. 110). Palmir'de Menât kader ilâhesi Nemesis gibi bir platform üzerine oturmuş, elinde bir âsa tutar vaziyette tasvir edilmiştir (Starky, s. 103).

İbnü'l-Kelbî'ye göre Menât, Araplar'ın tap-tıkları putların en eskisiydi ve bütün Araplar ona saygı gösteriyordu. Fedek'te olduğu da rivayet edilmekle birlikte (Ya'-kübî, I, 255) Menât, Mekke ile Medine ara-sında Kudeyd'e yakın, Medine'ye 15 km. mesafedeki Müşellel denilen yerde deniz kenarında Hüzeyl kabilesine ait siyah bir kaya idi. Menât'a ait bir ev, hediyelerin konulduğu bir oda ve beçki vardı.

Menât'ın bir kayadan ibaret olduğu, ke-silen kurbanların kanları orada akıtıldığı için bu adın verildiği ileri sürüldüğü gibi taştan yontulmuş, deniz kenarında dikili bir heykel olduğu da nakledilmektedir. Menât sunağında kurban kesilmesi onun yağmur yağdırması içindir. Bu da göste-riyor ki Menât rüzgârı estiren, bulutları getiren ve yağmur yağdıran bir ilâhtır; dolayısıyla onun deniz ve su ile alâkası var-dır ve belki de bu sebepten onu sembolize eden kaya deniz kenarına dikilmiştir (Ce-vâd Ali, VI, 247). Evs ve Hazrec kabileleri başta olmak üzere Araplar buraya o ka-dar çok önem veriyorlardı ki Menât'ı ziya-ret edip başlarını tıraş etmedikçe Mek-ke'de yaptıkları haccın tamam sayılma-dığına inanıyorlardı.

Menât Mâbedi, Mekke fethinin ardın-dan çevredeki putları yıkmak için çeşitli birliklerin gönderilmesi çerçevesinde, 25 Ramazan 8 (16 Ocak 630) tarihinde Hz. Peygamber'in görevlendirdiği Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî tarafından ortadan kaldı-

rılmıştır (İbn Sa'd, II, 147; Taberî, II, 164). Bu hadisenin Mekke'nin fethi için Medine'den hareket edildikten dört veya beş gece sonra vuku bulunduğu, Resûl-i Ekrem'in Menât Mâbedi'ni yıkmak üzere Ali b. Ebû Tâlib'i gönderdiği, onun da mâbedi yıkıp oradan aldıklarını Resûlullah'a getirdiği, içlerinde Gassân Kralı Hâris b. Ebû Şemir el-Gassânî'ye ait "mihzem" ve "resûb" adında iki kılıcın da olduğu ve Hz. Peygamber'in bu kılıçları Hz. Ali'ye verdiği de rivayet edilmiştir. Fakat aynı kaynaklar, bu kılıçların Tay kabilesinin putu olan Fûls (Fils veya Fels) Mâbedi'nde bulunduğu da nakletmektedir (İbnü'l-Kelbî, s. 30; Yâkût, V, 205). Bir rivayette ise putu yıkmaya Ebû Süfyân b. Harb'in gönderildiği belirtilir (İbn Hişâm, I, 90).

Hadislerde, ensarin müslüman olmanın önce Menât putuna Müşellel'de ibadet ettiği ve bunun için ihrama girdiği, müslüman olduktan sonra ise Safâ ile Merve arasındaki sa'y konusunda şüpheye düştüğü için Bakara sûresinin 158. âyetinin indirildiği bildirilmektedir (Buhârî, "Hac", 79; "Umre", 10; "Tefsîr", 2/21; Müslim, "Hac", 260, 261, 263).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "mny" md.; *Tâcû'l-'arûs*, "mny" md.; Mustafavî, *et-Tahkîk*, XI, 188; Buhârî, "Hac", 79, "Umre", 10, "Tefsîr", 2/21; Müslim, "Hac", 260, 261, 263; İbnü'l-Kelbî, *Putlar Kitabı: Kitâb al-Asnâm* (trc. Beyza Düşün-gen), Ankara 1969, s. 29-30; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut, ts. (Dârü'l-fîkr), I, 90; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 146-147; Ya'kübî, *Târîh*, I, 255; Taberî, *Târîh*, Beyrut 1987, II, 164; Zemaşşerî, *el-Keşşâf*, Riyad 1998, V, 643; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, V, 204-205; J. Wellhausen, *Reste arabischen Heidentums*, Berlin 1897, s. 28; M. Lidzbarski, *Handbuch der Nordsemitischen Epigraphik*, Weimar 1898, I-II, 313; C. Bezold, *Babylonisch-assyrisches Glossar*, Heidelberg 1926, s. 176; W. Gesenius – Fr. Buhl, *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über des Alte Testament*, Berlin 1949, s. 43 vd.; J. B. Pritchard, *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament*, Princeton 1950, s. 250; A. van Branden, *Les inscriptions thamoudéennes*, Louvain 1950, s. 110; J. Starky, *Palmyre*, Paris 1952, s. 103; J. Bottero, "Les divinités sémitiques anciennes en Mesopotamie", *Le antiche divinità semetiche* (ed. S. Moscatti), Roma 1958, s. 30; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, VI, 246-250; F. V. Winnett, "The Daughters of Allah", *MW*, XXX (1940), s. 113-130; J. Gray, "Meni", *IDB*, III, 350; T. Fahd, "Manât", *EI²* (Fr.), VI, 358.

TEVFİK FEHD

MENÂZİR

(bk. İLM-i MENÂZİR).

MENÂZİRÜ'İ-AVÂLİM

(مناظر العوالم)

Âşık Mehmed'in

(ö. 1006/1598'den sonra)

coğrafi, kozmografik ve topografik eseri
(bk. ÂŞIK MEHMED).

MENÂZİLÜ'S-SÂİRİN

(منازل السائرین)

Hâce Abdullah-ı Herevî'nin

(ö. 481/1089)

tasavvuf makamlarına dair eseri.

Sûfî müelliflerin bir kısmı tasavvufî hal ve makamları bir veya birkaç cümle ile anlatırken bazıları bu konuda müstakil eserler kaleme almışlardır. Abdullah-ı Herevî'nin 100 temel tasavvuf terimini açıklayan *Menâzilü's-sâ'irîn*'i bu ikinci gruptandır. Eser, Herevî'nin daha önce Farsça kaleme aldığı *Şad Meydân* adlı kitabının (nşr. Revân Ferhâdî, Tahran 1361 hş.) genişletilmiş şeklidir.

Eserin mukaddimesinde Herevî, Cibrîl hadisinde yer alan (Buhârî, "Tefsîr", 31/2, "İmân", 37; Müslim, "İmân", 1) ve "Allah'a onu görür gibi ibadet etme" diye tarif edilen ihсан konusuna dikkat çektiikten sonra kitabın bir anlamda bu hadisin şerhi olduğunu ifade etmiş, ayrıca dinin emirlerini ihlâsla yerine getirme, sünnete bağlılık, haramlardan uzak durma, yaratıklara şefkat gösterme, insanlara öğüt verme, vakti iyi değerlendirme gibi konulara titizlikle uyulmasını istemiştir. Eser "bidâyet, evbâb, muamelât, ah-lâk, usul, edviye, ahval, velâyet, hakikat, nihayet" başlıklı on bölüme ve her bölüm on altı bölüme ayrılmış, böylece 100 terimin açıklaması yapılmıştır. Her terimin bir âyetle veya âyetin bir bölümüyle ilişki-

lendirilmesine özel bir gayret gösterilen eserde hadisler delil olarak kullanılmamış, sûfîlerin görüş ve yorumlarına da yer verilmemiştir. Müellif havf, istikamet, hikmet, muhabbet, tevhid gibi terimlere âyetlerden kolayca örnek bulurken tecrid, vecd, edep gibi Kur'ân-ı Kerim'de zikredilmeyen terimlere dair örneklerin seçiminde zaman zaman zorlanmış ve yorumlara başvurmuştur. İlk defa Herevî tarafından yapılan bu onlu ve yüzlü tasnifte anlam ve kavram itibarıyla birbirine yakın terimler bir araya getirilmeye çalışılmıştır. Sahv dışındaki doksan dokuz terim üç farklı şekilde yorumlanmış; ilk yorum tasavvufî hayatın içinde olmayanlar, ikinci yorum sâlikler, üçüncü yorum muhakkik sûfîler için yapılmıştır. Bazan bu üç aşamalı yorum tövbe teriminde olduğu gibi beşli bir şekil almıştır.

Terimlerin çok kısa ve çarpıcı ifadelerle ve secili bir üslûpla açıklanması *Menâzilü's-sâ'irîn*'in ezberlenmesini kolaylaştırmışsa da sanatlı ifadeler yer yer metnin anlaşılmasını güçleştirmiştir. Eserin birçok kişi tarafından şerhedilmesinin bir sebebi de budur. Muhtelif şerhleri yapılan eser sûfî çevrelerin dışında da ilgi görmüştür. Bunun başlıca sebebi, Herevî'nin tasavvufî düşünceleri dile getirirken ihtiyatlı bir dil kullanması ve tartışmalı konulara girmemesi, diğer bir sebebi de eserin Selefîyye'nin önde gelen isimlerinden İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından şerhedilmesidir. Ancak İbn Teymiyye *Menâzilü's-sâ'irîn*'e talebesi kadar müsamahalı bakmamış, eseri zaman zaman eleştirmiş, hatta Herevî'nin tevhidi açıklarken Hulûliyye'ye kaydığını ifade etmiştir (*Mecmû'u fetâvâ*, V, 126).

Menâzilü's-sâ'irîn ilk defa 1910'da Kahire'de basılmış, eseri ayrıca Serge de Laugier de Beaurcueil, edisyon kritiğini

Abdullah-ı Herevî'nin *Menâzilü's-sâ'irîn* adlı eserinin ilk ve son sayfaları (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1104)

